

Kaug-Ida päritoluga puittaimede kasvatamisest

Järveljal

Heino Kasesalu

Esimesed katsed võõrpuuliikide kasvatamisel Järveljal tehti 19. sajandi 80-ndail aastail. Sel ajal töötas seal metsaülemena Martin Maurach, kes oli tuntud oma teaduslike huvide poolest. Matsakultuuride rajamisel hakati kohalike puuliikide kõrval katsetama ka mõnede võõramaiste liikidega. Neid istutati metskonna keskuse parki, metsavahtide elamute juurde ja teede äärde. Põhiliselt Saksamaalt telliti mitmete võõrpuuliikide seemet ja külvati taimlasse. Sel perioodil kultiveeriti peamiselt Kesk-Euroopast ja Põhja-Ameerika idaosast pärinevaid puuliike. Metskonna keskuse pargis kasvab ligikaudu 120 a vanune jaapani lehis (*Larix kaempferi*) kõrgusega 37,5 m ja rinnasdiameetriga 92 cm. Pargi rajamiseks olevat istikud toodud Kastre mõisast.

1921. aastal asutati Järveljale Tartu Ülikooli õppemetskond. Dendroloogiapraktikumi läbiviimiseks üliõpilastele oli tarvis rajada sinna võõrpuuliikide kollektsoon. Taimlate rajamist ning võõrpuuliikide kasvatamist Järveljal hakkas juhendama hilisem professor Andres Mathiesen.

Võõrpuuliikide seemet koguti Eesti vanadest mõisaparkidest ning telliti ka välismaalt, peamiselt Taani ja Austria seemneäridest. Ajavahemikus 1921-1940 introducteeritud puu- ja põõsaliikidest olid ülekaalus Põhja-Ameerika päritoluga liigid. Sel perioodil ilmusid Järvelja dendroparki ja metsakultuuridesse aga ka mitmed Kaug-Idast pärinevad puu- ja põõsaliigid, mis olid hea kasvuga ja suhteliselt külmakindlad. See on ka loomulik, sest Kaug-Ida floristiline regioon on kliimatiliste tingimuste poolest küllalt sarnane meie vabariigiga. Nimetatud perioodil kultiveeritud okaspuuliikidest on parimaid tulemusi saadud kuriili lehise (*Larix gmelinii* var. *japonica*) kasvatamisel. Kuriili lehis ületas Järvelja tingimustes teisi lehise liike kasvukiiruselt, moodustas sirge tüve ning oli suhteliselt vähenõudlik kasvukoha suhtes. Selle liigiga rajati 1930-ndail Järveljal mitu metsakultuuri. Parima kasvuga on kvartalil 286 kasvav kultuur, kus 90-aastases puistus kõrgemad puud ületavad 30 m piiri ja rinnasdiameeter ulatub 44 cm-ni. Seeme nende kultuuride rajamiseks oli saadud Soomest Mustila arboretumist. Kvartalil 286 kasvab grupp 1930-ndail istutatud lehiseid, mis siis olid tuntud korea lehise (*Larix koreensis*) nime all. Suurima puu kõrgus on nüüd 30 m ja rinnasdiameeter 46 cm.

Nulgudest introducteeriti sel perioodil Järveljale sahhalini nulg (*Abies sachaliensis*), jaapani nulg (*A. veitchii*), nikko nulg (*A. homolepis*) ja amuuri nulg (*A. nephrolepis*). Sahhalini nulu kõrgus on nüüd 24 m ja rinnasdiameeter 52 cm. Jaapani nulu grupis on suurima puu kõrgus

27 m ja rinnasdiameeter 54 cm. Nikko nulg külmus karmidel talvedel korduvalt kuni lumepiirini tagasi, säilis ainult lume all olev osa. Et viimaed talved on olnud suhteliselt pehmed, siis on puu nüüd 9 m kõrge rinnasdiameetriga 14 cm. Mõnel aastal kandis puu ka käbisid. Amuuri nulg kasvas rahuldavalt, viljus, kuid mõni aasta tagasi puu kuivas.

Kuuse liikidest kasvab dendropargis grupp ajaani kuuski (*Picea jezoensis*), millised noores eas kasvasid väga aeglaselt. Viimastel aastakümnetel on kasv kiirenenud. Ligikaudu 90 aasta vanuselt on suurima puu kõrgus 23 m ja rinnasdiameeter 38 cm.

Endises Rõkka taimlas kasvab kaks korea kuuske, suurema kõrgus on 21 m ja rinnasdiameeter 44 cm.

Ida-jugapuu (*Taxus cuspidata*) kasvab dendropargis teiste puude all. Suurim puu on 8 m kõrge rinnasdiameetriga 14 cm. Võrreldes hariliku jugapuuga (*Taxus baccata*) on see liik Ida-Eesti tingimustes märksa külmakindlam.

Lehtpuuliikidest kasvab Järveljal hästi mandžuuria pähklipuu (*Juglans mandshurica*), mis annab idanemisvõimelist seemet. Noores eas kannatab see liik hiliskülmade all, hiljem külmakindlus paraneb. Suurima puu kõrgus ulatub 20 meetrini. On väga dekoratiivne pargipuu.

Amuuri korgipuu (*Phellodendron amurense*) kasvab endises Lossiaias kiduravõitu puuna. Suurema puu kõrgus on 10 m ja rinnasdiameeter 22 cm.

Korea pappel (*Populus koreana*) on kiirekasvuline külmakindel liik. Suurima puu kõrgus Järveljal on 25 m, rinnasdiameeter 98 cm. Väärrib kasvatamist nii pargipuuna kui ka metsakultuurides.

Jaapani tiibpähklipuu (*Pterocarya rhoifolia*) kasvab 15 m kõrguse puuna rinnasdiameetriga 24 cm. Viimastel aastatel ei ole külma läbi kannatanud.

Dauria rododendron (*Rhododendron dauricum*) kasvab kuni 3 m kõrguse põõsana. Külma läbi ei ole kannatanud, mõnel kevadel õitseb väga rikkalikult.

Amuuri sirel (*Syringa amurensis*) on Järvelja tingimustes kiirekasvuline ja külmakindel liik. Viljub varakult ja annab hea idnevusega seemet. Suurima eksemplari kõrgus on 13 m.

Ginnala vaher (*Acer ginnala*) on külmakindel ja dekoratiivne põõsaliik. Viljub rikkalikult ning seeme on hea idanemisega. Suuremate põõsaste kõrgus ulatub 10 meetrini. Väärrib senisest laialdasemat kasutamist pargimajanduses.

Mandžuuria aralia (*Aralia mandshurica*) kasvab kuni 7 meetri kõrguse põõsana teiste puude turbe all. Karmimatel talvedel külmub tagasi lumepiirini. Väga dekoratiivne liik oma mitmekordselt sulgiate liitlehtede poolest, eriti sügisel värvimuutuse ajal.

Kurdlehine roos (*Rosa rugosa*) on täiesti külmakindel ning vähenõudlik põõsaliik. Leiab kasutamist nii dekoratiivpõõsana kui ka vitamiinirikaste viljade saamiseks.

Amuuri viinapuu (*Vitis amurensis*) on külmakindel ja kergesti paljundatav liaan. Viljumine on Järvelja tingimustes tagasihoidlik. Dekoratiivse liigina leiab kasutamist vertikaalses haljastuses.

Ülalkirjeldatud liigid on Ida-Eesti kliimatilistes tingimustes osutunud küllalt vastupidavaiks ning kasvavad käesoleval ajal rahuldavalt. Sõjaeelsetel aastatel oli Järvelja taimlates katsetatud veel mitmete Kaug-Ida päritoluga liikide kasvatamist, kuid paljud neist külmusid 1939/40. aasta erakordselt karmil talvel. Järgneval aastakümnel võõrpuuliikide introduktiooniga Järveljal peaaegu ei tegeldud. Uuesti elavnes see tegevus 1950-ndate aastate teisel poolel, mil võõrpuuliikide kasvatamist hakkas juhendama Endel Laas. Neil aastail koguti paljude uute võõrpuuliikide seemet meie vabariigi teistest rajoonidest ning telliti ka väljaspoolt vabariiki. Mitmete Kaug-Ida puu- ja põõsaliikide seemet saadi Habarovski dendroloogiaaiast, NSVL TA Mägitaiga Katsejaamast Ussuriiski linna lähedal, Primorje Põllumajanduse Instituudi (PPI) õppe-katsemetsamajandist, Kamtšatka ja Sahhalini metsakatsejaamadest. Mitme liigi seemneid ja noori taimi toodi käesoleva kirjutise autori poolt Kaug-Idast kaasa 1965., 1974. ning 1976. a sügisel. Alljärgnevalt on vaadeldud aastail 1960-1980 saadud tulemusi Kaug-Ida päritoluga puittaimede kasvatamisel Järveljal. Seejuures on käsitletud põhiliselt neid liike, mida varem Järveljal ei ole kasvatatud. Puude ja põõsaste kõrgused ning rinnasdiameetrid on mõõdetud 2019. aasta suvel.

Okaspuud

Kamtšatka nulg – *Abies sachalinensis* var. *gracilis*

Seemned saadi 1976. a Kronoki looduskaitsealalt. Kasvab noores eas väga aeglaselt ja kannatab külma läbi. Agali arboreetumis kannatas ka metskitsede kärpimise all. Nüüd on suurima puu kõrgus 6 m ja rinnasdiameeter 8 cm. Pakub huvi vaid kollektsiooniliigina.

Korea nulg – *A. koreana*

Istutati Agali arboreetumisse 1986. a kevadel. Kasvab noores eas väga aeglaselt, hiljem kasv kiireneb. Suurima puu kõrgus on 11 m ja rinnasdiameeter 20 cm. Viljub väga varakult. On väga dekoratiivne pargipuu.

Mandžuuria nulg – *A. holophylla*

Seeme pärineb PPI õppe-katsemetsamajandist, mis asub Ussuriiski looduskaitseala naabruses. Külvati 1967. a kevadel avamaale. On noores eas väga aeglasekasvuline ja kannatab hiliskülmade all. Hiljem kasv kiireneb ja külmakindlus paraneb. Nüüd on suuremad puud kuni

19 m kõrged rinnasdiameetriga 34 cm. Kábikandvus on tagasihoidlik. Mandžuuria nulg väärrib kasvatamist pargipuuna.

Mayri nulg – *A. sachalinensis* var. *mayriana*

Toodi 1969. a kevadel istikutena Tallinna Botaanikaaiast. Noorelt kannatas tugevasti hiliskülmade all. 1975. a kevadel noored võrsed külmusid ja langesid maha. Seetõttu olid noored puukesed väga omapärase kitsa võraga, meenutasid püramiidvormi. Hiljem puude kasv paranes. Nüüd on suuremad puud 21 m kõrged rinnasdiameetriga 35 cm. Kábikandvus on keskmine.

Olga lehis – *Larix gmelinii* var. *olgensis*

Seemned koguti 1976. a sügisel Primorje kraist Olga metsamajandist. Okkad muutuvad sügisel kollaseks hiljem kui vene lehisel. Nüüd on suuremate puude kõrgus 25 m ja rinnasdiameeter 42 cm.

Glehni kuusk – *Picea glehnii*

Seemned saadi Lõuna-Sahhalinilt Korsakovi rajoonist 1976. a sügisel. Kasvab noores eas väga aeglaselt. Külmakahjustusi ei esinenud. Nüüd on suuremate puude kõrgus 18 m ja rinnasdiameeter 28 cm. Mõnel aastal on olnud rikkalik kábikandvus.

Korea seedermand – *Pinus koraiensis*

1930-ndaist kasvab dendropargis kaks korea seedermandi. Nüüd on suurima puu kõrgus 21 m ja rinnasdiameeter 30 cm. Puud asuvad teiste puude varjus ja pole seetõttu viljunud.

Endises Rõkka taimlas kasvab üks 60-aastane korea seedermand, mis on kasvatatud Habarovski dendroloogiaaiast saadud seemnest. Puu kõrgus on 17 m ja rinnasdiameeter 26 cm, kannab juba mitu aastat kábisid.

Agali arboreetumis kasvab minipuistu, mis on rajatud 1967. a PPI õppekatsemetsamajandist saadud seemnest. Suuremate puude kõrgus on 17 m ja rinnasdiameeter 30 cm.

Kääbusseedermand – *Pinus pumila*

Seemned saadi Kamtšatkalt 1974. a. Kasvab noores eas aeglaselt. Külmakahjustusi pole esinenud. Kasvab nüüd kuni 3 m kõrguse põõsana. Mõnel aastal viljub rikkalikult. On väga dekoratiivne liik ning väärrib edaspidi laialdasemat kasutamist pargimajanduses.

Lehtpuud

Haberoodne vaher – *Acer barbinerve*

Seemned olid kogutud 1976. a sügisel Ussuriiski rajoonist. Idanevus oli võrdlemisi hea. Külmakahjustusi pole esinenud. Kasvab Järveljal kuni 4 m kõrguse põõsana. See üsna dekoratiivne põõsaliik võib osutada sobivaks haljastustöödel.

Korea vaher – *A. pseudosieboldianum*

Seemned olid kogutud Ussuriiski rajoonist 1976. a sügisel. Idanevus oli hea, kuid taimed kannatasid külma all. Hiljem külmakindlus paranes. Nüüd kasvab Järvelseljal kuni 9 m kõrguse põõsana. Mõnel aastal viljub rikkalikult. On väga dekoratiivne liik haljastustöödeks, eriti sügisel lehtede värvimuutuse ajal.

Pärnvaher – *A. tegmentosum*

Seemned olid kogutud 1976. aastal Ussuriiski rajoonist. Idanevus oli tagasihoidlik. Noores eas kannatas külma all. Nüüd kasvab Järvelseljal 9 m kõrguse põõsana. On väga dekoratiivne ja omapärane liik, erinedes lehe kuju poolest kõigist teistest vahtraliikidest.

Südajas aktiniidia – *Actinidia kolomikta*

Seemned saadi 1959. a Habarovski dendroloogiaaiast. Mõnel aastal kannatasid noored taimed hiliskülmade läbi. On tugede najal kasvanud rohkem kui 3 m kõrguseks. Õitseb igal aastal, viljumine on tagasihoidlik.

Dauria kask – *Betula davurica*

Seemned olid saadud 1972. a PPI õppe-katsemetsamajandist. Kasvab Järvelseljal kuni 18 m kõrguse puuna rinnasdiameetriga 22 cm. Võrreldes teiste kaseliikidega on puude kasv märksa kehvem, võra alumine osa on raagus. Tüve koor on tume ning omapäraselt kestendava tohuga.

Kivikask – *B. ermanii*

Seeme saadi 1972. a Kamtšatkalt. Külmakahjustusi pole esinenud. Nüüd on puude suurim kõrgus 12 m ja rinnasdiameeter 12 cm.

Lamedalehine kask – *B. platyphylla*

Seemned saadi 1959. a Habarovski dendroloogiaaiast. Nüüd on suurima puu kõrgus 24 m ja rinnasdiameeter 36 cm. Külmakahjustusi pole esinenud. Puud on jõudsa kasvuga, kuid dekoratiivselt erilise väärtuseta.

Südajas valgepöök – *Carpinus cordata*

Seemned koguti 1976. a PPI õppe-katsemetsamajandist. Taimed olid aeglase kasvuga ja kannatasid külma all. Nüüd on suurima puu kõrgus 10 m ja rinnasdiameeter 12 cm. Haljastuse seisukohalt sellel liigil Ida-Eesti tingimustes perspektiivi ei ole.

Erilehine sarapuu – *Corylus heterophylla*

Seemned saadi 1972. a PPI õppe-katsemetsamajandist. Taimed kasvasid suhteliselt aeglaselt. Külmakahjustusi pole esinenud. Mõnel aastal on ka viljunud. Nüüd kasvab Järvelseljal kuni 4 m kõrguse põõsana.

Mandžuuria sarapuu – *C. sieboldiana* var. *mandshurica*

Seemned saadi 1977. a Primorje kraist. Nüüd kasvab Järveljal kuni 6 m kõrguse põõsana. Külmakahjustusi pole esinenud. Mõnel aastal on viljunud. Võib leida kasutamist haljastustöödel.

Harilik eleuterokokk – *Eleutherococcus senticosus*

Seemned saadi 1967. a NSVL TA Mägitaiga Katsejaamast. Kasv on väga aeglane, kõrgus ei ületa 2 m. Dekoratiivtaimena tal väärtus puudub. Kaug-Idas hinnatakse seda põõsast ravimtaimena.

Mandžuuria saar – *Fraxinus mandshurica*

Seemned saadi 1966. a PPI õppe-katsemetsamajandist. Taimed kasvasid algul jõudsalt, kuid kannatasid väga tugevasti hiliskülmade all. Noored lehed läksid pärast tugevat hiliskülma mustaks ja langesid maha. Sellega oli jooksva aasta juurdekasv rikutud ning puud jäid kiduraks. Hiljem puude külmaskindlus paranes. Nüüd on suuremate puude kõrgus 18 m ja rinnasdiameeter 18 cm.

Mägisaar – *F. rhynchophylla*

Toodi noorte taimedena 1965. a Jaapani meres asuvalt Rikordo saarelt. Taimed kasvasid algul jõudsalt, kuid karmidel talvedel külmusid tagasi lumepiirini. Viimane tagasikülmumine oli 1978/79. a talvel. Nüüd on puukeste kõrgus 5 m. Pakub huvi vaid kollektsioonliigina.

Vahtralehik – *Kalopanax septemlobus*

Istikud toodi 1969. a kevadel Tallinna Botaanikaaiast. Nüüd on endises Lossiaias kasvava puukese kõrgus 7 m ja rinnasdiameeter 12 cm. Karmidel talvedel külmuvad noored võrsed tagasi. On väga dekoratiivne liik, kuid vähese külmaskindluse tõttu haljastuses perspektiivitu.

Amuuri maakia – *Maackia amurensis*

Seeme saadi 1967. a PPI õppe-katsemetsamajandist. Olulisi külmakahjustusi pole esinenud. Nõuab viljakat kasvukohta. Nüüd on suuremate puude kõrgus 18 m ja rinnasdiameeter 26 cm. On võrdlemisi dekoratiivne puu ja sobib kasutamiseks haljastustöödel.

Lepalehine mikromeeles – *Micromeles alnifolia*

Istikud toodi 1971. a kevadel Luua Puukoolist. Nüüd on puu kõrgus 10 m ja rinnasdiameeter 16 cm. Külmakahjustusi pole esinenud. Esmakordselt õitses 1982. aastal.

Aasia toomingas – *Prunus padus* var. *pubescens*

Seemned saadi 1974. a PPI õppe-katsemetsamajandist. Külmakahjustusi pole täheldatud. Kasvab Järveljal kuni 10 m kõrguse põõsana. Liigil pole eeliseid hariliku toominga ees.

Amuuri toomingas – *P. maackii*

Seemned olid kogutud 1976. a sügiselo Ussuuriiski rajoonist. Külmakahjustusi pole märgatud. Suuremate puude kõrgus 17 m ja rinnasdiameeter 30 cm. On väga omapärane dekoratiivne puuliik, sobib haljastustöödeks.

Ussuuri pirnipuu – *Pyrus ussuriensis*

Seemned saadi 1973. a Primorje kraist. Suuremate puude kõrgus 16 m ja rinnasdiameeter 18 cm. 1978/79. a talvel noored võrsed külmusid. Mõnel aastal viljub väga rikkalikult. On väga dekoratiivne kevadel õitsemise ajal. Võib kasutamist leida haljastustöödel.

Amuuri tamm – *Quercus mongolica*

Toodi noorte taimedena 1965. a Rikordo saarelt. Kannatab külma all, võrsed on korduvalt lumepiirini tagasi külmunud. Kuna viimased talved on olnud suhteliselt soojad, siis on puu suutnud kasvada 9 m kõrguseks rinnasdiameetriga 12 cm. 1977. a saadi partii seemneid Amuuri oblasti Blagovestšenski metsamajandist. Istikud kasvasid mõned aastad taimlas, siis ühel talvel hukkusid kõik.

Kähar tamm – *Q. crispula*

Toodi 1969. a istikutena Tallinna Botaanikaaiast. Eelmise liigiga võrreldes kasvab märksa paremini. Endises Rõkka taimlas kasvab 2 puud, neist suurima kõrgus 15 m ja rinnasdiameeter 36 cm. Külma talub paremini kui amuuri tamm. 1978/79. a karmil talvel oluliselt ei kannatanud.

Hiina sidrunväändik – *Schisandra chinensis*

Seemned saadi 1959. a Habarovski dendroloogiaaiast. Tugede najal on kasvanud kuni 3 m kõrguseks. Külmakahjustusi pole esinenud. Viljub ning annab idanemisvõimelist seemet. Tuleb hinnata kui dekoratiivset liiki vertikaalseks haljastuseks ning kui väärtuslikku marjakultuuri.

Amuuri pärn – *Tilia amurensis*

Seemned olid kogutud 1974. a Ussuuriiski rajoonist. Kasvas esimestel aastatel väga aeglaselt. Nüüd on suurima puu kõrgus 14 m ja rinnasdiameeter 28 cm. Külmakahjustusi pole esinenud.

Regeli kolmtiivak – *Tripterygium regelii*

Seemned saadi 1967. a NSVL TA Mägitaiga Katsejaamast. Külmakahjustusi pole esinenud. On kasvanud teise puu võrassa kuni 7 m kõrgusele. On võimalik kasutada vertikaalses haljastuses.

Madal jalakas – *Ulmus pumila*

Seemned saadi 1972. a PPI õppe-katsemetsamajandist. Kasvab suhteliselt kiiresti, külmakahjustusi pole esinenud. Suuremate puude kõrgus 16 m rinnasdiameetriga 30 cm. Omapärase lehestiku tõttu on küllalt dekoratiivne ning väärrib kasutamist haljastuses.

Peale ülalnimetatud liikide on Järveljal katsetatud veel mitmete Kaug-Ida päritoluga puude ja põõsaste kasvatamist, kuid käesolevaks ajaks pole need säilinud. Ühed külmusid juba esimestel aastatel, teised hukkusid seenhaiguste häbi. Aednike vahetuse tõttu on osa liike lihtsalt „kadunud“.

Liigirikas Kaug-Ida floristiline regioon on meie vabariigile üheks tähtsamaks puittaimede intruksiooni lähtealaks. Seepärast tuleb katseid sealsete liikide kasvatamisega jätkata ka edaspidi.